

Михаил
Афанасјевич
Булгаков

**Сабрана
проза
5**

:: Мајстор и Маргарита ::
Биобиблиографија Михаила
Афанасјевича Булгакова ::

Превела
Нада Узелац

БУКФЛ

П Р В И Д Е О

1.

Никад не разговарајте с непознатима

За врелог пролећног сутона на Патријаршијском рибњаку појавила су се два грађанина. Први – готово четрдесетогодишњак, одевен у сивкасто летње одело – био је омањег раста, црномањаст, гојазан, ћелав, свој фини шешир, удубљен по средини, носио је у руци, а уредно избријано лице красиле су му нестварно велике наочаре у црном рожнatom оквиру. Други – плећат, риђаст, разбарушен младић с карира-ним качкетом, забаченим на потиљак – имао је на себи каубојку, изгужване беле панталоне и црне патике.

Први је био нико други него Михаил Александрович Берлиоз, председник управе једног од највећих московских књижевних удружења, са скраћеним називом МАССОЛИТ, уредник дебелог уметничког часописа, а његов млади пратилац – песник Иван Николајевич Понирјов, који је писао под псеудонимом Бездомни.

Доспевши у сенку тек озелених липа, писци пре свега похиташе према шарено обојеном киоску с натписом „Пиво и вода“.

Да, треба приметити прву необичност ове страшне мајске вечери. Не само поред киоска него ни у целој алеји, паралелној с улицом Мала Брона, није се појавио ниједан човек. У том часу, кад се чинило да једва може да се дише, кад

је сунце, спрживши Москву, кроз јару падало некуд иза Са-
довога прстена – нико није дошао под липе, нико није сео на
клару, алеја је била пушта.

– Дајте наран – замоли Берлиоз.

– Наразана нема – одговори жена из киоска и због нечега
се увери.

– Имате пиво? – промуклим гласом упита Бездомни.

– Пиво ће донети предвече – одговори жена.

– А шта имате? – упита Берлиоз.

– Сок од кајсија, само топао – рече жена.

– Па, дајте, дајте, дајте!...

Сок од кајсије створи обилну жуту пену и у ваздуху за-
мириса на берберницу. Угасивши жеђ, писци одмах почеше
да штучају, платише и седоше на клару, лицем према рибањ-
ку и леђима према Броној.

Тад се догодила друга необична ствар, која се тицала само
Берлиоза. Он одједном престаде да штуча, срце му залупа и
на тренутак некуд ишчезе, затим се поврати, али с тупом
иглом, која се у њега заболела. Поред тога, Берлиоза обузе без-
разложан, али тако силан страх да је пожелео да истог часа
побегне с Патријаршијског рибања главом без обзира. Бер-
лиоз се потиштено осврну, не схватајући шта га је то уплаши-
ло. Он пребледе, обриса чело марамicom и помисли: „Шта је
то са мном? Ово се никад није десило... срце ми прескаче...
преморио сам се... Можда да отерам све дођавола, па у Ки-
словодск...“

И тад се спаран ваздух згусну пред њим и од тог ваздуха
наста прозрачан грађанин крајње чудног изгледа. На ситној
глави цокејски качкет, кариран кратак ваздушаст сако... Гра-
ђанин је био растом висок, а у раменима узак, невероватно
мршав, израза лица, молим обратите пажњу, подсмешљивог.

Берлиозов живот одвијао се тако да на необичне појаве
он није навикао. Пребледевши још више, он разрогачи очи и,
запрепашћен, помисли: „Овако нешто не може да се деси!...“

Али то се, авај, дешавало, и високи грађанин, који је био
прозиран, не додирујући земљу, љуљао се испред њега и у ле-
ву и десну страну.

Тад ужас тако обузе Берлиоза да он затвори очи. А кад их је отворио, видео је да је све било готово, фатаморгана је ишчилела, карирани је нестао, а у исто време и тупа игла искочила је из срца.

– Фуј, дођавола! – ускликну уредник. – Знаш ли, Иване, само што ме кап од спарине малочас није ударила! Чак сам и некакву халуцинацију имао... – он покуша да се осмехне, али из очију му је и даље избијао немир, а руке му се тресле.

Али, постепено се смирио, расхладио, машући марамicom и, изговоривши прилично ведро: „Па ето, дакле...“ – он поче разговор, прекинут испијањем сока од кајсије.

Разговор се, као што се касније испоставило, водио о Исусу Христу. Ствар је у томе да је уредник наручио од песника, за следећи број часописа, велику антирелигиозну поему. Ову поему Иван Николајевич је написао, и то за веома кратко време, али нажалост, уредник њоме није био нимало задовољан. Приказао је Бездомни главни лик своје поеме, то јест Исуса, веома црним бојама, па ипак је целу поему, по мишљењу уредника, требало да напише поново. И ево, сад је уредник држао песнику некакву лекцију о Исусу, у намери да истакне основну песникову грешку.

Тешко је рећи шта је то због чега је омануо Иван Николајевич – да ли због стваралачке снаге свог талента да ли због крајњег непознавања ствари о којој је писао – али Исус му је испао, па, жив живцијат, Исус какав је некад постојао, мада, уистину, Исус представљен негативним цртама.

Берлиоз је хтео да докаже песнику да оно што је најважније није то какав је Исус био, лош, или добар, већ то да тај Исус, као личност, уопште није ни постојао и да су све приче о њему пуке измишљотине, најобичнији мит.

Треба напоменути да је уредник био начитан човек и да је у свом излагању веома вешто указивао на историчаре старог века, на пример, на чувеног Филона из Александрије, на изванредно образованог Јосифа Флавија, који никад ни речју нису поменули постојање Исуса. Показујући солидну ерудицију, Михаил Александрович је песнику, између осталог, рекао и то да место у петнаестој књизи, у глави 44, чувених Та-

цитових *Анала*, на којем се говори о Исусовом погубљењу – није ништа друго него каснији кривотворени додатак.

Песник, за кога је све што је уредник говорио, представљало новост, пажљиво је слушао Михаила Александровича, уперивши у њега своје живе зелене очи, и само је с времена на време штуцао, псујући, кроз шапат, сок од кајсија.

– Нема ниједне источњачке религије – говорио је Берлиоз – код које, као по правилу, безгрешна девица не доноси на свет бога. И хришћани су, не измисливши ништа ново, исто тако створили свог Исуса, кога, у ствари, никад није било међу живима. Баш то и треба истаћи на првом месту...

Берлиозов високи тенор одјекивао је пустом алејом и што је Михаил Александрович дубље залазио у неистражена подручја у која, без опасности да ће се заглибити, може да се упусти само веома образован човек – песник је сазнавао све занимљивије и корисније ствари и о египатском Озирису, милостивом богу и сину Неба и Земље, и о феничком богу Тамузу, и о Мардуку, и чак о мање познатом, језивом богу Вицлипуцлију, кога су некад веома поштовали Астеци у Мексику.

И управо кад је Михаил Александрович причао песнику о томе како су Астеци од теста обликовали фигурицу Вицлипуцлија, у алеји се појавио први човек.

Касније, кад је, искрено говорећи, већ било касно, разне установе доставиле су своје извештаје с описом тог човека. Њихово упоређивање не може да не изазове чуђење. Тако, у првом се говори да је тај човек био растом мали, да су му зуби били златни и да је храмао на десну ногу. У другом – да је био огромног раста, да је имао платинасте крунице и да је храмао на леву ногу. Трећи лаконски саопштава да особених црта тај човек није имао.

Мора се признати да ниједан од тих извештаја не вреди ништа.

Пре свега: ни на једну ногу описивани није храмао, и растом није био ни мали ни огроман, већ просто висок. Што се зуба тиче, с леве стране имао је платинасте крунице, а с десне – златне. На себи је имао скупоцено сиво одело и стра-

не ципеле, боје као и одело. Сиву беретку дрско је накривио на уво, под мишком је носио штап с црном дршком у облику главе пудлице. Наизглед имао је преко четрдесет година. Уста некако искривљених. Глатко избријан. Бринет. Десно око црно, лево из неког разлога зелено. Обрве црне, али једна виша од друге. Речју – странац.

Прошавши поред клупе на којој су седели уредник и песник, странац их погледа испод ока, заустави се и изненада седе на суседну клупу, на два корака од пријатеља.

„Немац...” – помисли Берлиоз.

„Енглез...” – помисли Бездомни – гле, и није му вруће у рукавицама.“

А странац одмери погледом високе зграде, које су у виду квадрата окруживале рибњак, при чему је било приметно да то место види први пут и да га је оно заинтересовало.

Он заустави поглед на горњим спратовима, на чијим ста- клима је играо заслепљујући одблесак изломљеног сунца, које је заувек одлазило од Михаила Александровича; затим скрену поглед на доње спратове, чија стакла је већ прекрио вечерњи мрак, нечему се снисходљиво осмехну, зажмури, положи руке на дршку штапа, а браду на руке.

– Ти си, Иване – говорио је Берлиоз – веома лепо и сати- рично приказао, на пример, рођење Исуса, сина божјег, али суштина је у томе што се још пре Исуса родио читав низ си- нова божјих, као што су, рецимо, фенички Адонид, фри- гијски Атис, персијски Митра. Укратко, ниједан од њих није се родио и није ни постојао, а међу њима ни Исус, и неоп- ходно је да ти, уместо рођења или, рецимо, поклоњења му- драца, опишеш бесмислене гласине о том доласку. Иначе, по твојој причи, испада да се он стварно родио!...

Тад Бездомни покуша да прекине штуцање која га је за- морило, заустави дах, од чега штуцну још јаче и гласније, а у истом тренутку Берлиоз прекиде свој говор, пошто странац одједном устаде и крену према писцима.

Ови га погледаше зачуђено.

– Опростите, молим вас – пришавши, проговори човек са страним нагласком, али не изврћући речи – што сам, бу-

дући да се не познајемо, дозволио себи... али предмет ваше учене беседе тако је занимљив да...

Тад он учтиво скиде беретку, и пријатељима није преостало ништа друго него да устану и наклоне се.

„Не, пре ће бити да је Француз...” – помисли Берлиоз.

„Пољак?” – помисли Бездомни.

Треба додати да је на песника странац већ првим својим речима оставио одвратан утисак, а Берлиозу се више допао, то јест, не баш допао него... како би се рекло... заинтересовао га је, некако.

– Могу ли да седнем? – љубазно упита странац, и пријатељи се, некако нерадо размакоше; странац се вешто смести између њих и истог тренутка ступи у разговор.

– Ако вас нисам погрешно чуо, ви сте изволели рећи да Исус није постојао? – упита странац, уперивши у Берлиоза своје лево, зелено око.

– Не, нисте погрешно чули – учтиво одговори Берлиоз – управо сам то рекао.

– Ах, баш занимљиво! – ускликну странац.

„А ког ђавола он хоће?” – помисли Бездомни и намршти се.

– А јесте ли се ви сложили са својим саговорником? – упита незнаца, окренувши се удесно, према Бездомном.

– Сто посто! – потврди он, волећи да се изражава бомбастично и фигуративно.

– Невероватно! – ускликну незвани сабеседник и осврнувши се, из неког разлога, крадом и спутивши свој дубок глас, рече: – Опростите на наметљивости, али колико разумем ви, између осталог, ни у бога не верујете? – он од страха исколачи очи и додаде: – Кунем се, ником нећу рећи.

– Да, ми не верујемо у бога – с благим осмехом, због страха страног туристе, одговори Берлиоз – али о томе може да се говори сасвим слободно.

Странац се завали на наслон клупе и, чак цикнувши од радозналости, упита:

– Ви сте атеисти?!

– Да, ми смо атеисти – осмехујући се, одговори Берлиоз, а Бездомни помисли љутито: „Ала се прилепио, страни лисац!”

– Ох, дивота једна! – ускликну чудновати странац и поче да окреће главу, гледајући час у једног, час у другог књижевника.

– У нашој земљи атеизам никог не чуди – дипломатски љубазно рече Берлиоз – већина нашег становништва је свесна и одавно је престала да верује у бајке о богу.

Тад странац неочекивано изведе следећу ствар: устаде и пренераженом уреднику стисну руку, изговарајући при том речи:

– Дозволите да вам се од свег срца захвалим!

– На чему му се захваљујете? – затрептавши, упита Бездомни.

– На необично важном обавештењу, које је мени, као путнику, изузетно занимљиво – значајно подиговши прст, објасни страни чуждак.

Важно обавештење, по свему судећи, на путника је заиста оставило снажан утисак, јер он преплашено прелете погледом преко зграда, као да страхује да ће на сваком прозору угледати по једног атеисту.

„Не, он није Енглез“ – помисли Берлиоз, а Бездомни помисли: „Где ли је научио овако добро да говори руски, баш ме занима!“ – и опет се намршти.

– Али дозволите да вас питам – после озбиљног премишљања упита страни гост – а шта је с доказима о бићу божјем, којих, као што је познато, има тачно пет?

– Авај! – са жаљењем одговори Берлиоз. – Ниједан од тих доказа ништа не вреди и човечанство их је одавно ставило у архив. Јер сложићете се да у области разума никаквог доказа о постојању бога не може да буде.

– Браво! – ускликну странац. – Браво! Ви сте, истим поводом, у потпуности поновили мисао неспокојног старца Имануела. Али какав куриозитет: он је до краја побио свих пет доказа, а затим је, као да се сам себи руга, извео сопствени шести доказ!

– Кантов доказ – дискретно се осмехнувши, узврати образовани уредник – такође је неубедљив. И није без разлога Шилер говорио да Кантово расуђивање по том питању мо-

же да задовољи само робове, а Штраус се просто подсмевао том доказу.

Берлиоз је говорио, а у себи је, у то време, мислио: „Па ипак, ко је он? И како то да тако добро говори руски?“

– Тог Канта за такве доказе требало би на две-три године послати у Соловке! – потпуно неочекивано бубну Иван Николајевич.

– Иване! – збуњен, шапну Берлиоз.

Али предлог да се Кант пошаље у Соловке не само да није запрепастио странца него га је чак одушевио.

– Управо тако, управо тако – ускликну он, а лево зелено око, окренуто према Берлиозу, зацакли му се – тамо му је и место! Па говорио сам му тада, за време доручка: „Како вам драго, професоре, али апсурдна вам је замисао! Можда је то и паметно, али крајње је неразумљиво. Исмеваће вас.“

Берлиоз избегли очи. „За време доручка... Канту? Шта то он трабуња?“ помисли он.

– Али – настави странац, кога није збунило Берлиозово запрепашћење, обративши се песнику – у Соловке га није могуће послати због тога што он већ више од сто година борави у пределима знатно удаљенијим него што су Соловке и оданде га ни на који начин није могуће извући, уверавам вас!

– Ах, штета! – узврати песник-свађалица.

– И мени је жао! – потврди непознати севајући оком, и настави: – Али ево које питање мене онеспокојава: ако бога нема, онда, поставља се питање, ко управља човековим животом и уопште целокупним поретком на земљи?

– Човек сам и управља – пожури љутито Бездомни да одговори на ово, признаћете, не сасвим јасно питање.

– Опростите – млако узврати незнанац – да би се управљало, неопходно је да се, како-тако, има прецизан план за извесно, макар колико-толико пристојно време. Дозволите да вас питам, како човек може да управља ако није у могућности не само да сачини какав-такав план, макар и за смешно кратко време, од, тја, рецимо, хиљаду година, него не може да јамчи чак ни за свој сопствени сутрашњи дан? И, у ствари – тад се незнанац окрену према Берлиозу – замислите да ви, на

пример, почнете да управљате, да расположете и другима и собом, и да вас уопште, да тако кажемо, заволе, и одједном код вас... хе... хе... сарком плућа... – ту се странац слатко осмехну, као да му је замисао о саркому плућа представљала задовољство – да, сарком... – жмиркајући као мачак, он понови ту звонку реч – и ето краја вашем управљању! Ничија судбина, осим сопствене, вас више не занима. Ближњи почињу да вас лажу, а ви, осећајући се лоше, трчите код учених лекара, затим код шарлатана, а догађа се, и код врача. Као и прво и друго, тако је и треће – потпуно бесмислено, и сами схватате. И све се то завршава трагично: онај, ко је још недавно веровао да нечим управља, одједном лежи непомично у дрвеном ковчегу, а они око њега, схватајући да од њега никакве вајде више немају, спаљују га у пећи. А догађа се још и горе: само што се човек спремио да отпутује у Ки-словодск – тад странац зашклињи у Берлиоза – ситница, рекло би се, али ни то не може да изведе, јер се, не зна се због чега, изненада оклизне и падне под трамвај! Нећете ваљда да кажете да је он самим собом тако управљао? Није ли правилније сматрати да је њиме управљао неко сасвим други? – и овде се незнанац насмеја чудним осмехом.

Берлиоз веома пажљиво саслуша непријатну причу о саркому и трамвају, и почеше да га муче некакве немирне мисли. „Није он странац... Није он странац... – помисли он – он је крајње чудан тип... Али, дозволите, ко је он?“

– Ви бисте да запалите, како видим? – неочекивано се обрати незнанац Бездомном. – Које највише волите?

– А ви их имате различите, шта ли? – намргођено упита песник, који је остао без цигарета.

– Које највише волите? – понови незнанац.

– Па, „Нашу марку“ – злурадо одговори Бездомни.

– „Наша марка“.

И уредника и песника није толико запрепастило то што је у табакери била „Наша марка“, колико сама табакера. Била је огромне величине, од чистог злата, а на поклопцу је, кад ју је отворио, плавим и белим сјајем заблистао брилијантски троугао.

Тад књижевницима дођоше различите мисли. Берлиозу: „Не, странац је!“ а Бездомном: „Ма ђаво нека га носи, ах!...“

Песник и власник табакере запалише, а непущач Берлиоз одби.

„Треба му узвратити овако – одлучи Берлиоз – да, човек је смртан, то нико и не оспорава. Али ствар је у томе што...“

Али није ни успео да изговори те речи, а странац проговори:

– Да, човек је смртан, али то још није ни по јада. Лоше је то што је он понекад изненада смртан, ето у чему је трик! И уопште не може да каже шта ће радити вечерас.

„Прилично неумесно постављен проблем...“ – помисли Берлиоз и приговори:

– Па ово је већ претеривање. Данашње вече познато ми је, више или мање прецизно. Само се по себи разуме да, ако ми на Броној падне цигла на главу...

– Цигла без икаквог повода – значајно га прекиде незнанац – ником и никад неће пасти на главу. А вама нарочито, уверавам вас, она ни у ком случају не прети. Ви ћете умрети другачијом смрћу.

– Можда знате и каквом наиме? – с потпуно природном иронијом упита Берлиоз, упуштајући се у некакав стварно бесмислен разговор. – И рећи ћете ми?

– Са задовољством – узврати незнанац. Он одмери погледом Берлиоза, као да се спрема да му шије одело, промрмља кроз зубе нешто као: „Један, два... Меркур у другој кући... месец отишао... шест – несрећа... вече – седам...“ и громко и раздрагано објави: – Вама ће одрубити главу!

Бездомни дивље и пакосно избечи очи према дрском незнапцу, а Берлиоз упита, тобоже се осмехнувши:

– А ко наиме? Непријатељи? Интервенционисти?

– Не – одговори сабеседник – Рускиња, комсомолка.

– Хм... – промрмља Берлиоз, раздражен незнанчевом досетком – па, то је, извините, мало вероватно.

– Молим да и ви мене извините – узврати незнанац – али то је тако. Да, хтео бих да вас питам, шта ћете да радите вечерас, ако није тајна?

– Није тајна. Прво ћу да свратим кући, у Садову, а затим ће, у десет увече, у МАССОЛИТ-у, бити седница и ја ћу на њој да председавам.

– Не, то ни у ком случају није могуће – одлучно приговори странац.

– А због чега?

– Због тога – одговори странац и, шкиљећи, погледа у небо, на којем су, предосећајући вечерње освежење, нечујно кружиле црне птице – што је Анушка већ купила сунцокретово уље, и не само да га је купила него га је и пролила. Тако да се седница неће одржати.

Тад, што је и сасвим разумљиво, испод липа настаде тајнац.

– Оппростите – после паузе проговори Берлиоз, гледајући странца који меље бесмислице – какве ту везе има сунцокретово уље... и каква Анушка?

– Сунцокретово уље је ту ево због чега – одједном проговори Бездомни, очигледно одлучан да непознатом сабеседнику објави рат – јесте ли ви, грађанине, боравили некад у душевној болници?

– Иване!... – пригушено ускликну Михаил Александрович.

Али странац се уопште није увредио него се више него весело закикотао.

– Боравио сам, боравио сам, и то не једном! – ускликну он, смејући се, али не скидајући с песника поглед, у којем није било никаквог осмеха. – Где ја све нисам боравио! Жао ми је само што професора нисам стигао да питам шта је то шизофренија. Тако да ћете ви то сами сазнати од њега, Иване Николајевичу.

– Откуд ви знате како се зовем?

– Молим вас, Иване Николајевичу, па ко још не зна за вас? – и овде странац извуче из џепа јучерашњи број „Књижевне газете“, и Иван Николајевич угледа на првој страни свој лик, а испод њега сопствене стихове. Али још јуче радостан доказ славе и популарности, овог часа песника уопште није обрадовао.

– Извињавам се – рече он и лице му се смрачи – је л’ бисте могли да причекате један минут? Хтео бих да другу кажем неколико речи.

– О, са задовољством! – узвикну незнанац. – Овде је тако лепо испод липа, а ја, узгред, никуд и не журим.

– Знаш шта, Мишо – поче да шапуће песник, одвукавши Берлиоза у страну – није он никакав страни туриста, него шпијун. То је руски емигрант, који је прешао код нас. Тражи му документа, иначе ће да оде...

– Мислиш? – узнемирено прошапута Берлиоз, а сам помисли: „Па и у праву је...”

– Па веруј ми – засикта му песник на уво – прави се блесав да би нешто извукао. Чујеш ли како говори руски – песник је говорио и гледао искоса, мотрећи да непознати не умакне – ајде да га задржимо, иначе ће да оде...

И песник повуче Берлиоза за руку према клупи.

Незнанац није седео него је стајао поред ње, држећи у руци некакву књижицу у тамно-сивом омоту, чврст коверат од доброг папира и визит-карту.

– Извињавам се што сам, у жару наше расправе, заборавио да вам се представим. Ево моје визит-карте, пасоша и позива да дођем у Москву на саветовање – сигурним гласом проговори незнанац, проницљиво посматрајући оба књижевника.

Ови се збунеше. „Дођавола, све је чуо“, помисли Берлиоз и љубазним жестом показа да за подношењем докумената нема потребе. Док их је странац пружао уреднику, песник је успео да на визит-карти, спази реч „професор“, одштампану страним словима, и почетно слово презимена – удвојено „В“ – „W“.

– Веома ми је драго – у међувремену смушено промрмља уредник, и странац склони документа у џеп.

Односи су на тај начин били обновљени, и сва тројица изнова седоше на клупу.

– Ви сте, професоре, код нас позвани као саветник? – упита Берлиоз.

– Да, као саветник.

- Ви сте – Немац? – упита Бездомни.
- Ја? – узврати професор питањем и одједном се замисли.
- Да, па добро, Немац... – рече он.
- Сјајно говорите руски – примети Бездомни.
- О, ја сам иначе полиглота и познајем веома велики број језика – одговори професор.
- А шта сте по струци? – заинтересова се Берлиоз.
- Ја сам стручњак за црну магију.
- „Ето ти га сад!“ – удари у глави Михаила Александровича.
- И... вас су као таквог стручњака позвали код нас? – замуцкујући упита он.
- Да, као таквог су ме позвали – потврди професор и објасни: – Овде, у државној библиотеци, пронађени су оригинални рукописи црног мага Жербера из Орилака из десетог века, тако да је, ето, потребно да их растумачим. Ја сам једини стручњак на свету.
- А-а! Ви сте историчар? – с великим олакшањем и уважавањем упита Берлиоз.
- Историчар сам – потврди научник и без повода додаде: – Вечерас ће се на Патријаршијском рибаку збити занимљива сторија!
- И опет се до крајности зачудише и уредник и песник, а професор их обојицу прстом позва к себи и кад су се нагнули према њему, он прошапута:
- Имајте у виду да је Исус постојао.
- Видите, професоре – осмехнувши се усиљено, узврати Берлиоз – ми поштујемо ваше велико знање, али се сами, по том питању, придржавамо друге тачке гледишта.
- А нису потребне никакве тачке гледишта – одговори страни професор. – Једноставно, он је постојао, и то је све.
- Али потребан је некакав доказ... – отпоче Берлиоз.
- И никакви докази нису потребни – узврати професор и проговори пригушено, при чему је његов нагласак због нечег нестао: – Све је једноставно: у белом плашту, поставе боје крви, кораком коњаника, стружући ногама при ходу, рано изјутра четрнаестог дана пролећног месеца нисана...

Понтије Пилат

У белом плашту, поставе боје крви, кораком коњаника, стружући ногама при ходу, рано изјутра четрнаестог дана пролећног месеца нисана, у покривени трем са стубовима између два крила палате Ирода Великог, изађе прокуратор Јудеје, Понтије Пилат.

Више од свега на свету прокуратор је мрзео мирис ружиног уља и све је сад наговештавало лош дан, јер овај мирис прокуратора је почео да прогања од самог свитања. Прокуратору се чинило да ружин мирис испуштају чемпреси и палме у врту, да се у воњ кожне опреме и зноја страже уплиће проклета ружина нота. Из крила у залеђу палате, у којем се сместила прва кохорта Дванаесте муњевите легије, која је с прокуратором стигла у Јершалаим, преко горње терасе врта допирала је у трем слаба струја дима, и с опорим димом, који је сведочио о томе да су кувари по центуријама почели да спремају ручак, мешао се исти онај отужни ружин мирис.

„О, богови, богови, зашто ме кажњавате?... Да, нема сумње, то је она, опет она, незаустављива, страшна болест... хемикранија, код које боли пола главе... против ње нема лека, никаквог спаса нема... пробаћу да не помичем главу...“

На поду у мозаику, поред фонтане, већ је била припремљена фотеља и прокуратор, не гледајући ни у кога, седе у њу и испружи руку у страну. Секретар с поштовањем стави у ту руку парче пергамента. Не могавши да задржи болну гримасу, прокуратор искоса прелете погледом преко написаног, врати пергамент секретару и с напором проговори:

– Оптуженик је из Галилеје? Јесте ли тетрарху слали предмет?

– Да, прокураторе – одговори секретар.

– И шта он каже?

– Он је одбио да донесе решење, и смртну пресуду Синедриона упутио је вама на одобрење – објасни секретар.

Прокуратору затитра образ и он рече тихо:

– Уведите окривљеног.

И истог часа, с терасе врта, у трем на балкону, два легионара уведоше и пред фотељу прокуратора поставише човека од око двадесет седам година. Овај човек носио је стари подерани плави хитон. Преко главе је имао бео завој с уским ременом око чела, а руке су му биле везане иза леђа. Испод левог ока човек је имао велику модрицу, у углу усана – огреботину са згрушаном крвљу. Уведени је узбуђено и с радозналошћу гледао прокуратора.

Овај поћута мало, затим тихо упита на арамејском:

– Ти си, дакле, подбадао народ на рушење јершалаимског храма?

Прокуратор је притом седео као да је од камена и само су му се усне једва мицале док је изговарао речи. Прокуратор је био као од камена због тога што се плашио да помери главу коју је раздирао паклени бол.

Човек с везаним рукама помакну се мало напред и поче да говори:

– Добри човече! Веруј ми...

Али прокуратор, и даље се не мичући и нимало не подижући глас, одмах га прекиде:

– Ти то мене називаш добрим човеком? Гресиш. У Јершалаиму се свуда за мене шушка да сам свирепо чудовиште, и то је потпуно тачно. – И исто тако монотono додаде: – Центуриона Пацомора доведите.

Свима се учинило да се на балкону смрачило кад је центурион прве центурије Марк, звани Пацомор, изашао пред прокуратора. Пацомор је био за главу виши од највишег војника у легији и тако широк у раменима да је потпуно закло-нио сунце, које се још није високо подигло.

Прокуратор се центуриону обрати на латинском:

– Преступник ме назива „добрим човеком“! Изведите га одавде на тренутак, објасните му како треба да разговара са мном. Али немојте га осакатити.

И сви, осим непомичног прокуратора, пратили су погледом Марка Пацомора, који махну руком ухапшеном, показујући му да треба да пође за њим.

Пацомора су увек сви пратили погледом, где год би се појавио, због његовог стаса, а они који би га видели први пут још и због тога што је центурионово лице било унакажено: нос му је некада био сломљен ударцем германског буздована.

Мину бат тешких Маркових чизама по мозаику, везани нечујно оде за њим, у трему настаде потпуни мук, чуло се како голубови гучу на тераси врта, поред балкона и како вода певуши неразумљиву пријатну мелодију у фонтани.

Прокуратор хтеде да устане, да стави слепоочницу под млаз воде и тако обамре. Али знао је да му ни то не би помогло.

Пошто је ухапшеног извео из трема у врт, Пацомор истрже бич из руке легионара који је стајао надомак постољу бронзаног кипа и, лако замахнувши, удари ухапшеног по леђима. Центурионов покрет био је немаран и лак, али везани се истог тренутка сручи на земљу као покошен, загрцну се, изгуби ваздух, лице му изгуби боју, а очи постадоше тупе. Марк једном, левом руком, лако, као празан џак, подиже увис палог човека, постави га на ноге и поче да говори уњкаво, лоше изговарајући арамејске речи:

– Римског прокуратора називај „хегемоном“. Друге речи не говори. Стој мирно. Јеси ли ме разумео или да те ударам?

Ухапшени се затетура, али се савлада, боја му се поврати, он дубоко удахну и одговори промукло:

– Разумео сам те. Не туци ме.

Минут касније поново је стајао испред прокуратора.

Зачу се беживотан, немоћан глас:

– Име?

– Моје? – журно одговори ухапшени, свим својим бићем изражавајући спремност да одговара разложно и да више не изазива гнев.

Прокуратор рече тихо:

– Моје ми је познато. Не претварај се да си глупљи него што јеси. Твоје.

– Јешуа – брзо одговори ухапшени.

– Имаш надимак?

– Ха-Ноцри.
– Одакле си?
– Из града Гамале – одговори ухапшени, показујући главом да тамо негде далеко, десно од њега, на северу, постоји град Гамала.
– Од ког си рода?
– Не знам тачно – живо одговори ухапшени – не сећам се својих родитеља. Причали су ми да ми је отац био Сиријац...
– Где стално живиш?
– Немам стално боравиште – снебивљиво одговори ухапшени – путујем из града у град.
– То може и краће да се каже, једном речју: скитница – рече прокуратор и упита: – Имаш ли родбину?
– Немам никог. Сâм сам на свету.
– Јеси ли писмен?
– Да.
– Знаш ли неки други језик, осим арамејског?
– Знам. Грчки.
Отечени капак се подиже и око које је патња замутила упили се у ухапшеног. Друго око остаде склопљено.
Пилат проговори на грчком:
– Ти си, дакле, намеравао да срушиш здање храма и на то си позивао народ?
Тад ухапшени поново живну, његове очи престале су да показују страх и он проговори на грчком:
– Ја, доб... – тад ужас севну у очима ухапшеног, јер замало да му се омакне погрешна реч – ја, хегемоне, никад у животу нисам намеравао да рушим здање храма и никог нисам подстрекивао на тај бесмислен чин.
Чуђење се појави на лицу секретара, који се згрбио над ниским столом и бележио исказ. Он подиже главу, али је истог тренутка поново погну према пергаменту.
– Мноштво разних људи слива се у овај град о празнику. Има међу њима магова, астролога, пророка и убица – говорио је монотонно прокуратор – а нађе се и који лажов. Ти си, на пример, лажов. Пише јасно: подстрекивао је на рушење храма. Тако сведоче људи.

– Ти добри људи – заусти ухапшени и журно додавши: – хегемоне – настави – ништа нису учили и побркали су све што сам говорио. Ја, уистину, почињем да страхујем да ће та збрка потрајати још дуго времена. И све због тога што он нетачно записује оно што говорим.

Наступи тајац. Сад су већ оба болна ока мрачно гледала ухапшеног.

– Понављам ти, али последњи пут: престани да се претвараш да си луд, разбојниче – рече Пилат slabим и монотоним гласом. – Мало је твојих речи записано, али довољно да будеш обешен.

– Не, не, хегемоне – сав се упевши да га увери, рече ухапшени – хода тако један с козјим пергаментом и непрестано записује. Али једном сам завирио у тај пергамент и ужаснуо се. Ама баш ништа од оног што је тамо записано ја нисам рекао. Преклињао сам га: спали, молим те, свој јарећи пергамент! Али он ми га је истргао из руку и побегао.

– Ко је тај? – с гађењем упита Пилат и додирну слепоочницу руком.

– Леви Матеј – спремно објасни ухапшени – био је цариник, а први пут сам га срео на друму у Витфаги, на месту где једним крајем избија смоквин врт, и заподенуо с њим разговор. Испрва се према мени понашао непријатељски, чак ме је и вређао, то јест мислио да ме вређа, називајући ме псетом – на то се ухапшени осмехну – ја лично не видим ништа лоше у тој животињи да бих се вређао на ту реч...

Секретар престаде да записује и кришом баца поглед пун запрепашћења, али не на ухапшеног, него на прокуратора.

– ... међутим, пошто ме је слушао неко време, постао је блажи – настави Јешуа – на крају је бацио новац на друм и рекао да ће поћи да ме прати на мом путу...

Пилат искриви један образ у осмех, откривши жуте зубе, и целим телом се окренувши према секретару, изустити:

– О, Јершалаиме, граде! Шта све човек у њему неће да чује! Цариник, чујете ли, бацио новац на друм!

Не знајући како на то да одговори, секретар је сматрао да Пилату треба да узврати осмех.

– А он је рекао да му се од тог часа новац згадио – објасни Јешуа чудне поступке Левија Матеја и додаде: – И од тог времена мој је пратилац.

И даље се кезећи, прокуратор погледа ухапшеног, затим сунце, како се незаустављиво диже над киповима коња на хиподрому, који је лежао далеко доле с десне стране и одједном, осетивши некакву несносну мучнину, помисли како би најједноставније било да овог чудног разбојника отера с балкона, изговарајући само две речи: „Обесите га“. Да удаљи стражу и повуче се с трема у унутрашњост палате, да нареди да се замрачи соба, да се сручи у постељу, да затражи хладну воду, жалосним гласом позове пса Бангу и пожали му се на хемикранију. И помисао на отров одједном саблажњиво сину у болној прокураторовој глави.

Гледао је мутним очима у ухапшеног и неко време ћутао, с муком се присећајући због чега на немилосрдној јутарњој јершалаимској припечи стоји пред њим ухапшени, лица унакаженог од удараца, и каква ће још ником потребна питања морати да му поставља.

– Леви Матеј? – промуклим гласом упита болесник и затвори очи.

– Да, Леви Матеј – допре до њега висок глас који га је раздирао.

– А шта си ти, онда, говорио о храму гомили на пијаци?

Глас оптуженика био је неизрециво мучан, изгледало је као да се забија Пилату у слепоочницу, и тај глас је говорио:

– Ја сам, хегемоне, говорио о томе да ће се срушити храм старе вере и да ће изнићи нови храм истине. Рекао сам тако да би било јасније.

– А зашто си ти, скитнице, на пијаци подбуњивао народ, причајући о истини, о којој немаш појма? Шта је то истина?

И ту прокуратор помисли: „О, богови моји! Питам га о нечему што на суду није потребно... Разум ме више не служи...“ И опет му се причини пехар с тамном течношћу. „Отрова да ми је, отрова...“

И опет зачу глас:

– Истина је, пре свега, да тебе боли глава и да те тако јако боли да малодушно помишљаш на смрт. Не само да ниси у стању да говориш са мношћом него ти је тешко чак и да ме гледаш. И сад сам ја мимо своје воље твој крвник, што ме растужује. Ти чак не можеш ни о чему ни да мислиш и само машташ о томе да дође твој пас, једино, по свему судећи, створење за које си везан. Али твоје муке сад ће престати, проћи ће те глава.

Секретар избечи очи на ухапшеног, не записавши речи.

Пилат подиже болне очи на ухапшеног и виде да сунце стоји већ прилично високо над хиподромом, да се зрак увукао у трем и пузи ка излизаним Јешуиним сандалама и да се овај склања од сунца.

Тад се прокуратор подиже из фотеље, стисну главу рукама и на његовом жућкастом, избријаном лицу појави се ужас. Али истог тренутка он га обузда снагом воље и опет се спусти у фотељу.

А ухапшени је, за то време, наставио свој говор, али секретар више ништа није записивао него се само, испруживши врат као гусан, трудио да не испусти ниједну реч.

– Ето, све се завршило – рече ухапшени, благонаклоно гледајући Пилата – и ја се томе веома радујем. Ја бих ти саветовао, хегемоне, да на неко време напустиш палату и прошеташ се негде по околини, макар, ето по вртовима на Маслиновој гори. Олуја ће почети – ухапшени се окрену и зашклићи у сунце – касније, предвече. Шетња би ти била од велике користи, а ја бих те са задовољством пратио. Пале су ми на памет неке нове замисли које би, верујем, могле да ти се учине занимљивим, и спреман сам да ти их саопштим, тим пре што остављаш утисак веома паметног човека.

Секретара прекри самртничко бледило и он испусти свитак на под.

– Невоља је у томе – настави везани, кога нико није заустављао – што си ти превише затворен и што си потпуно изгубио веру у људе. Јер не може се, сложићеш се, све поверење поклонити псу. Живот ти је оскудан, хегемоне – и ту се говорник усуди да се осмехне.

Секретар је сад мислио само једно, да ли да верује својим ушима или да не верује. Није могао да не верује. Тад је покушао да замисли у каквом ће се ђудљивом облику излити гнев напраситог прокуратора после ове нечувене дрскости ухапшеног. И то секретар никако није могао да замисли, премда је добро познавао прокуратора.

Тад одјекну распукли, промукли глас прокуратора, који рече на латинском:

– Одвежите му руке.

Један од легионара из страже лупну копљем, предаде га другом, приђе и скину ужад с ухапшеног. Секретар подиже свитак и одлучи да засад ништа не записује и ничему се не чуди.

– Признај – тихо, на грчком упита Пилат – ти си велики лекар?

– Не, прокураторе, ја нисам лекар – одговори ухапшени, с уживањем трљајући нагњечен и отечен, помодрео зглоб руке.

Неумољиво, испод ока Пилат је очима сврдлао ухапшеног, и те очи више нису биле замућене, у њима су се појавиле свима добро познате варнице.

– Нисам те питао – рече Пилат – да ли, можда, знаш и латински језик?

– Да, знам – одговори ухапшени.

Црвенило се разли по жућкастим Пилатовим образима и он упита на латинском:

– Како си знао да сам хтео да позовем пса?

– То је веома једноставно – одговори ухапшени на латинском – прелазιο си руком по ваздуху – и ухапшени понови Пилатов покрет – као да хоћеш да га помилујеш, а усне...

– Да – рече Пилат.

Поћутали су неко време. Затим Пилат постави питање на грчком:

– Дакле, ти си лекар?

– Не, не – живо одговори ухапшени – веруј ми, нисам лекар.

– Па добро. Ако хоћеш то да задржиш у тајности, задржи. То се и не односи директно на предмет. Дакле, ти тврдиш да

ниси позивао на рушење... ни на спаљивање и уништавање храма на било који други начин?

– Ја, хегемоне, никог нисам позивао на такве поступке, понављам. Зар ја изгледам као да сам малоуман?

– О, да, не изгледаш ти као да си малоуман – тихо одговори прокуратор и осмехну се некаквим страшним осмехом – онда се закуни да тога није било.

– У шта хоћеш да се закунем? – упита, живнувши, одвезани.

– Па, барем у сопствени живот – одговори прокуратор – право ти је време да се у њега закунеш, јер ти виси о концу, да знаш.

– Не мислиш ваљда да си га ти обесио, хегемоне? – упита затвореник – Ако је тако, грдно се вараш.

Пилат се тргну и процеди кроз зубе:

– Ја могу да пресечем тај конач.

– И у томе се вараш – радосно се осмехујући и заклањајући се руком од сунца, рече ухапшени – сложићеш се да конач може да пресече само онај ко га је и привезао?

– Да, да – осмехнувши се, рече Пилат – сад уопште не сумњам у то да су те докони беспосличари у Јершалаиму пратили у стопу. Не знам ко је привезао твој језик, али ти је добро привезан. Узгред, реци: је л' тачно да си у Јершалаим ушао на Суску капију, јашући на магарцу, у пратњи светине, која ти је узвикивала добродошлицу као некаквом пророку? – и тад прокуратор показа на свитак пергамент.

Ухапшени збуњено погледа прокуратора.

– Немам је никаквог магарца, хегемоне – рече он. – У Јершалаим сам ушао заиста на Суску капију, али пешице, само у пратњи Левија Матеја, и нико ми ништа није узвикивао, јер ме нико тад у Јершалаиму није ни познавао.

– А познајеш ли ти ове – настави Пилат, не скидајући поглед с ухапшеног – некаквог Дисмаса, другог – Хестаса и трећег – Вар-равана?

– Те добре људе не познајем – одговори ухапшени.

– Истина?

– Истина.